

Prof. dr hab. Joachim Diec

Uniwersytet Jagielloński

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych

Kraków, 31.01.2022

RECENZJA

w postępowaniu w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego dr Bartoszowi Hordeckiemu

1. Wykształcenie Habilitanta

Dr Bartosz Hordecki posiada w pełni ukształtowane kompetencje w obszarze badań z zakresu nauk o polityce i administracji. Odbycwał studia magisterskie na aż trzech kierunkach: politologii, ukończone w 2004 roku na podstawie pracy *Historiozofia Mikołaja Bierdiajewa*, filozofii, ukończone w roku 2010 w oparciu o pracę *Mikołaj Bierdiajew wobec antropologii filozoficznej młodego Karola Marksa* oraz prawnicze na podstawie pracy *Wolność sumienia i religii / wolność sumienia i wyznania w płaszczyźnie retorycznej*, ukończone w roku 2012.

Posiada stopień naukowy doktora w zakresie dwu dyscyplin naukowych. Jednym z nich jest uzyskany w 2009 roku doktorat nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce, w oparciu o rozprawę *Retoryka w twórczości słowianofilów rosyjskich* na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, a drugim – stopień doktora nauk prawnych uzyskany w Szkole Wyższej Psychologii Społecznej, w roku 2014, w oparciu o rozprawę *Państwo i prawo w XIX-wiecznej rosyjskiej myśli politycznej*.

Wykształcenie Habilitanta budzi zatem uznanie ze względu na szeroki zakres zainteresowań, bardzo gruntowne studia i pogłębione, potwierdzone stopniami naukowymi, kompetencje zarówno w obszarze nauk humanistycznych, jak i społecznych.

2.Charakter i poziom osiągnięcia naukowego wg Art. 219, ust. 1, pkt 2 Ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*

2.1.Charakterystyka publikacji w czasopismach naukowych i rozdziały w publikacjach zbiorowych

Przedstawiony do oceny dorobek naukowy dra Bartosza Hordeckiego zawiera oprócz głównej składowej dwanaście tekstów powstałych w latach 2012-2020. Tematyka tych prac nie jest całkowicie jednolita, jednak tematem przewodnim zestawu jest polityka kształtowania świadomości społecznej, w tym głównie polityka językowa, co czyni przedstawione osiągnięcie naukowe w miarę koherentnym. Wszystkie teksty ukazały się w uznanych wydawnictwach lub czasopismach polskich. Być może szkoda, że brak prac, które przekonałyby także wydawców zagranicznych, nie umniejsza to jednak merytorycznego znaczenia opublikowanych opracowań.

Niektóre z tekstów noszą charakter nieco przyczynkarski, jak najstarszy artykuł *Rosyjskie jubileusze jako zjawisko retoryczno-ironiczne* czy tekst dotyczący polityzacji filmu Aleksieja Bałabanowa *Brat 2*. W wymienionych studiach przejawia się także humanistyczne przygotowanie Autora do badań politologicznych. W miarę upływu czasu dr Hordecki zmierza ku bardziej ogólnej refleksji nad zideologizowaną polityką państwa rosyjskiego. Świadczą o tym głównie dwa teksty. Pierwszym jest studium na temat wyrażonych w istotnych dokumentach federalnych strategicznych założeń polityki narodowościowej Federacji Rosyjskiej. Otrzymujemy w nim skrótową analizę deklaratywnej strony uprawianej na szczeblu centralnym polityki wobec etnicznych społeczności w państwie i trafną konstatację o nieprzystawalności strategii do realiów życia w państwie. Przede wszystkim zaś rysuje się w tym tekście wstępna sugestia o zasadniczej, a może nawet nieuniknionej nierówności etnosów Federacji. Drugim - dość interesujący rozdział *Współczesne elity rosyjskie wobec przyczyn i następstw rozpadu ZSRR* z 2019 roku, gdzie Habilitant bardzo trafnie rysuje spektrum opinii na temat źródeł rozpadu czerwonego imperium, jak również ocen wynikłej z tego procesu kondycji narodu rosyjskiego i obszaru poradzieckiego.

Najważniejsza część tego złożonego dorobku przedstawionego do oceny zmierza jednak konsekwentnie ku zawężeniu obszaru badawczego do problematyki polityki językowej na obszarze poradzieckim, w największym zaś stopniu do polityki

Federacji Rosyjskiej, która zaczyna się zarysowywać jako polityka coraz bardziej wybiegająca poza wymiar wewnętrzny.

Stanowiący swego rodzaju historyczną retrospekcję artykuł *Kilka uwag na temat tradycji i innowacji lingwistycznych w rosyjskich polemikach dotyczących kierunków imperialnej polityki językowej (XVIII-XIX wiek)* z 2018 roku przedstawia ciekawe studium budzenia się świadomości aparatu państwowego Rosji imperialnej w zakresie problematyki polityki językowej. Tekst stanowi udany wstęp do dalszych prac Habilitanta nad rozwojem polityki językowej w Rosji, także w późniejszych dekadach istnienia tej cywilizacji w postaci różnych tworów państwowych.

Warto zwrócić uwagę na artykuł *Language Policies as an Instrument of Shaping and Rhetoricizing Mutual Relations in the Post-Soviet Region* (2019), gdzie Habilitant koncentruje się na najbardziej spornych kwestiach w obszarze polityk językowych niektórych państw poradziecki, przede wszystkim w Europie Wschodniej. Zarysowany zostaje problem konfliktogenności zagadnienia: rozważania Autora zdecydowanie trafnie oscylują wokół relacji języków słabszych do języków silniejszych, stanowiącej tło dla na pozór nadmiernej i niesprawiedliwej w swej intensywności ochrony tych pierwszych.

Za najważniejszy tekst przedstawionego cyklu można uznać rozdział *Znaczenie Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej w kontekście współczesnej rosyjskiej narracji politycznojęzykowej*, stanowiący ważny element monografii *Quo vadis Eurazjo* (UAM, Poznań 2020) współredagowanej przez Habilitanta. W tym najdojrzalszym tekście cyklu dr Hordecki przedstawia dobrze uzasadnioną rekonstrukcję intencji rosyjskich kreatorów polityki językowej, ujmując ją w kategoriach gry za pomocą *Soft Power*. Podejmuje temat roli zmiany granic jako materialnego podłoża problemów politycznojęzykowych na obszarze poradzieckim. W tym świetle prawidłowym wydaje się ujęcie języka w polityce jako swoistej bariery chroniącej dystynktywne cechy obszaru eurazjatyckiego czyli, nazywając rzecz po imieniu, obszaru dotkniętego oddziaływaniem rosyjskiej państwowości, przed wpływami innych cywilizacji, głównie euroatlantyckiej.

Ogólnie rzecz ujmując, tym, co daje się zauważyć w zbiorowej części przedstawionego osiągnięcia naukowego, jest fakt ciągłego doskonalenia warsztatu

teoretyczno-metodologicznego oraz zawartości merytorycznej na przestrzeni ośmiu lat. Publikacje najnowsze nie tylko wykazują znaczną dojrzałość badawczą pana dra Hordeckiego, ale także skupienie na przedmiocie polityki językowej na obszarze poradzieckim. W tym świetle zarówno ciąg artykułów naukowych oraz rozdziałów w publikacjach zbiorowych, jak też obszerna, stanowiąca wynik badań i przemyśleń z wielu lat, monografia poświęcona polityce językowej współczesnej Rosji, czynią przedstawiony dorobek naukowy osiągnięciem koherentnym, uwieńczonym właściwą formą koordynacji wniosków.

2.2.Charakterystyka głównej składowej osiągnięcia naukowego

Przedstawione do oceny główne osiągnięcie naukowe Habilitanta stanowi monografia *Marząc wielki, śniąc potężny... Aspekty narracyjne współczesnej rosyjskiej polityki językowej* (Wydawnictwo Naukowe AUM¹, Poznań 2021, ss. 402). Wybór tematyki tej publikacji należy uznać za istotny zarówno w perspektywie historycznej, jak i w świetle współczesnej polityki Rosji w obu aspektach: wewnętrznym i międzynarodowym. Najważniejszym zadaniem, które Autor rozprawy przed sobą stawia, jest rozpoznanie narracji stanowiącej podstawę do kształtowania przez rosyjskie państwo przekonań i postaw komunikacyjnych obywateli oraz ich kultury językowej. Rozprawa zmierza zatem do eksplanacji poglądów władz na temat statusu języka rosyjskiego, a co za tym idzie, także jego stosunku do innych języków. Można ów cel badawczy uznać za trafny w obliczu narastającej współcześnie i zakorzenionej w rosyjskiej kulturze idei i praktyki omnipotencji państwa zmierzającego ku totalitaryzmowi.

Teoretyczno-metodologiczna osnowa rozprawy plasowana jest w zakresie instytucjonalizmu historycznego, chociaż Autor świadomie rezygnuje z eksploatawania kategorii *path dependency* oraz *critical juncture* (s. 11). Tekst pracy odzwierciedla tę deklarację, jednak można się zastanawiać, na ile porzucenie tych modeli pojęciowych jest korzystne dla prowadzonego wywodu. Po pierwsze bowiem, trafne wskazanie zależności od ścieżki rozwojowej mogłoby okazać się użyteczne w uzasadnieniu narastającego nacisku instytucjonalizacji i normatywizacji języka rosyjskiego

---

¹ Wydawnictwo, które w roku opublikowania monografii w ostatecznej formie było ujęte w wykazie sporządzonym zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie Ustawy..., art. 267 ust. 2 pkt 2 lit. a.

połączonej z ogólną instytucjonalną centralizacją FR. Po drugie, pojęcie momentu krytycznego jest w znacznym stopniu możliwe do zastosowania w opisie szeregu sytuacji niepewności, takich jak wybór modelu polityki językowej, przed którym stała elita bolszewicka po przewrocie 1917 roku i w pierwszym dziesięcioleciu rządów.

Habilitantowi można doradzić dalszą refleksję nad istotowymi i akcydentalnymi aspektami zastosowań paradygmatu instytucjonalizmu historycznego, także dzięki odwołaniu się zarówno do dzieł klasycznych dotyczących tego podejścia (zob. np. *Bringing the State Back In*, Edited by Peter B. Evans, Brown University, Rhode Island, Dietrich Rueschemeyer, Brown University, Rhode Island, Theda Skocpol, Harvard University, Massachusetts. Cambridge University Press, Cambridge 1985) jak i współczesnych ujęć przyczynkarskich (jak chociażby w przypadku artykułu Bartosza Pielińskiego: *Instytucjonalizm historyczny w kontekście polityki społecznej*, „Problemy Polityki Społecznej” 2013;22, ss. 45–63).

Pojęciem stanowiącym ośnowę logicznego przewodu książki dra Hordeckiego jest *narracja*. Autor generalnie posługuje się nim w ujęciu perypatetyckim, nie postmodernistycznym, chociaż uznaje wartość tego ostatniego. Przez to, prawdopodobnie słusznie, staje się świadomy zupełnie odmiennych dwu aspektów narracji: epickiego oraz perswazyjnego.

Autor rozprawy czyni także inne założenie, wedle którego, w ujęciu instytucjonalizmu historycznego, narracja polityczna, w tym narracja w zakresie polityki językowej, kreowana jest przez zespół agend rządowych. Skoro zatem te mają charakter uporządkowany i hierarchiczny, same wysiłki narracyjne, przez swoją intencjonalność stają się uporządkowane, podlegając projektowaniu. O ile w przypadku niektórych państw można powątpiewać w słuszność takiego ujęcia, w odniesieniu do Rosji jest ono zdecydowanie trafne, zarówno ze względu na tradycje państwowotwórcze, jak i obecne tendencje zmierzające do centralizacji i maksymalizacji kontroli społecznej.

Przewód logiczny rozprawy opiera się nie na hipotezach, lecz na indukcyjnym wyluskiwaniu głównych wyznaczników polityki językowej współczesnej Rosji, na poszukiwaniu jej strukturalnej kwintesencji i celów. Punktem wyjścia pracy są zatem pytania badawcze, wyrażone zresztą w sposób ogólny. Potem zaś ma miejsce rekonstrukcja najważniejszych tendencji i motywacji rosyjskiej polityki językowej

w oparciu o analizę narracji pochodzącej z najważniejszych ośrodków decyzyjnych. Fakt, że w rozprawie nie postawiono ani hipotez ani pytań uszczegółwiających może być postrzegane jako pewien problem konceptualny, jednak zarysowane zadania zostają osiągnięte i Autor dochodzi do pożądaných konkluzji, dość zresztą istotnych i przyczyniających się do potwierdzenia znanych ocen na temat struktury celów współczesnego państwa rosyjskiego.

Struktura *opus magnum* dra Hordeckiego zawiera siedem rozdziałów. Pierwszy, szczególnie istotny dla teoretycznego rdzenia rozprawy, dotyczy studiów nad politykami językowymi. Autor niewątpliwie oddaje pierwszeństwo badaniom instytucjonalnohistorycznym, pozostającym w stanie rywalizacji z innymi kierunkami, np. z badaniami socjopolitycznymi, a w obrębie nauk o polityce – studiami z zakresu teorii normatywnych. Autor prawdopodobnie słusznie podkreśla wartość Shiffmanowskiego ujęcia zagadnienia poprzez propozycję konstruktów pod nazwą „kultury językowej”, rozumianej jednak w sensie pewnej przestrzeni agend państwowych czyli zbiorowego podmiotu tworzącego narrację politycznojęzykową. Co jednak trafnie zostaje zauważone, narracja ta cechuje się wyrazistością emocjonalną (czego można oczekiwać raczej od osób fizycznych niż prawnych), a jednocześnie niejasnością w sferze semantycznej. Wreszcie, wedle Autora książki, polityki językowe stanowią aktywność bynajmniej nie tylko normatywizującą, ale także perswazyjną, dzięki której odbywa się komunikacja z różnymi środowiskami.

W następnej kolejności omówione zostały rosyjskie tradycje narracji językowej: najpierw w okresie Imperium, a następnie w czasach sowieckich. Autor czyni w tych rozdziałach trafne uwagi, m.in. o zgubnej dla pozycji ruszczyzny przesadnej atencji w oficjalnym dyskursie i w polityce edukacyjnej carskiej Rosji, a także o konfliktogennym wpływie polityki stalinowskiej i poststalinowskiej (sprzyjającej ruszczyźnie ze względu na jej aspekt imperiotwórczy).

W kolejnych rozdziałach omówiono rolę poszczególnych organów władzy federalnej w procesie kreacji i promocji narracji w zakresie polityki językowej. Dwa rozdziały poświęcono ośrodkowi prezydenckiemu i szczególnej roli obecnego prezydenta Rosji. Nie bez racji (przejawia się to coraz bardziej także w innych politykach Kremla) dr Hordecki podkreśla konfrontacyjny, rywalizacyjny charakter rzeczywistości przekazu, przestrzeni komunikacyjnej w wersji Putinowskiej. Właściwie także zrekonstruowano motywacje polityki językowej i kulturalnej współczesnej Rosji,

które mają służyć głównie celom unifikacyjnym. Co jeszcze ważniejsze w kontekście przyjętych założeń teoretycznych i metodologicznych, można bez zastrzeżeń odnieść się do argumentacji, wedle której mamy do czynienia także z kształtowaniem hierarchicznej struktury polityki językowej z kluczową rolą ośrodka prezydenckiego.

Kolejne rozdziały głównego dzieła dra Hordeckiego dotyczą generalnie tworzenia prawa federalnego i narracji politycznojęzykowej w organach prawo tworzących. Można zgodzić się z Habilitantem, że mamy do czynienia z interesującą modyfikacją konstytucyjną na temat roli języka rosyjskiego jako urzędowego, która w nowym brzmieniu ustawy zasadniczej czyni z niego język nie tylko ogólnopaństwowy, lecz także język „narodu państwowotwórczego”. Tym samym Autor rozprawy mógł postawić ważne z merytorycznego punktu widzenia pytania o semantyczną zawartość zapisu o równouprawnieniu języków narodowych na terenie Federacji. W tym miejscu można było także pokusić się o szerszą, chociaż obejmującą także sferę polityki językowej, refleksję na temat stanowiącego główny punkt odniesienia ustawy zasadniczej podmiotu o nazwie „wieloetnicznego narodu rosyjskiego”.

Rozumowanie Autora rozprawy prowadzi go do zasadniczo racjonalnych wniosków. Niewątpliwie słusznie zauważa, iż rosyjska polityka językowa ostatnich dekad cechuje się podwójnymi standardami. Wewnątrz państwa dokonuje afirmacji języka państwowego, znacznie mniej uwagi poświęcając językom lokalnym. W odniesieniu zaś do sytuacji języka rosyjskiego za granicą, szczególnie na obszarze poradzieckim, polityka rosyjska stosuje narrację skierowaną przeciw deprecjonowaniu ruszczyzny, rozumianemu jako akt rusofobii. Słuszną także, choć mało odkrywczą konstatacją jest stwierdzenie jednostronnego, nieuwzględniającego aspektów mrocznych, związanych z rusyfikacją, przedstawiania roli języka rosyjskiego, jaką odgrywał w przeszłości.

Dość interesujące jest ukazanie kreowanej przez rosyjski aparat władzy szczebla federalnego narracji w świetle fundujących ją trzech wyobrażeń. Szczególnie ciekawa jest uwaga na temat pierwszego z nich, pojęcia *de facto* bliższego bardziej amerykańskiej narracji historycznej, jakim jest *frontier*, pogranicze. Wizja języków jako struktur ciągle się przenikających, wymagających tolerancji w celu harmonizacji stosunków międzyludzkich, została zidentyfikowana słusznie, jednak brak pragmatycznego uzasadnienia takiej postawy. Tymczasem można chyba wskazać

dość łatwo podłoże takiego podejścia, jakim jest ukryte przekonanie, że język ogólnopaństwowy w naturalny sposób obejmie wszystkich obywateli, dążących do robienia kariery w wielkim świecie. Trudno mieć zastrzeżenia do ustalenia drugiego z fundamentalnych wyobrażeń rosyjskiej narracji, jakim jest granica (*border*): niewątpliwie rozumienie języka jako reduty walki o tożsamość rosyjskiej cywilizacji odpowiada prowadzonej przez państwo rosyjskie polityce przez wiele dekad i obejmującej także okres przedrewolucyjny.

Można zatem stwierdzić, że monografia stanowiąca główny składnik przedstawionego do oceny osiągnięcia naukowego porusza istotny problem naukowy, wnosząc kluczowy wkład w wiedzę na temat polityki językowej na obszarze poradzieckim. Autor wykazał właściwą świadomość teoretyczną i metodologiczną pozostając na gruncie jasno określonego podejścia historyczno-instytucjonalnego. Pomimo wskazanych niedoskonałości (które stanowią rzecz nieuniknioną w przypadku obszernych studiów nad kluczowymi i wieloaspektowymi realnymi politykami państw w kontekście otoczenia międzynarodowego i gry sił), rozprawa spełnia zadania nakreślone przez Autora, a zaprezentowane rozumowanie można uznać za poprawne oraz prowadzące do trafnych i wartościowych konceptualnie wniosków.

3. Aktywność naukowa realizowana w więcej niż w jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury

Pan Bartosz Hordecki w różnorodny sposób uczestniczył w życiu naukowym instytucji spoza jego rodzimego Uniwersytetu. Na uznaje zasługuje fakt, że zrealizował aż dwanaście staży zagranicznych w ogólnym wymiarze 86 dni.

Był współredaktorem monografii zbiorowych, kształtowanych przy współudziale uczonych z innych ośrodków naukowych. W przypadku książki *Political Science, Politische Wissenschaft i Politologija* (UAM, 2017) tłumaczył w ramach współpracy rozdziały uczonych z uniwersytetów państwowych w Moskwie i Sankt-Petersburgu.

Owoce współpracy z innymi ośrodkami są liczne publikacje, w tym monografia *Tabloidyżacja dyskursu politycznego w polskich mediach* (UAM, Poznań 2013), której jest współautorem wraz z Dorotą Piontek i Szymonem Ossowskim.

4. Konkluzja

W świetle oceny przedstawionych kompetencji wynikających z wykształcenia Habilitanta oraz charakterystyki jego dorobku naukowego w postaci monografii *Marząc wielki, śniąc potężny... Aspekty narracyjne współczesnej rosyjskiej polityki językowej*, cyklu prac naukowych (zestawu artykułów w renomowanych czasopismach i rozdziałów monografii) włączonych w ramy przedstawionego osiągnięcia naukowego oraz aktywności naukowej realizowanej w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, stwierdzam, że odpowiadają one wymaganiom określonym w art. 219 ust. 1 pkt 2 Ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* i stanowią solidną podstawę dla przyznania panu dr Bartoszowi Hordeckiemu stopnia naukowego doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w zakresie dyscypliny nauk o polityce i administracji.

Joachim Diec

